A tárgyalt műfajban készült írásai — mint már mondottuk — a tematika rendkívüli bőségével, a beleélő és beleérző készség finomságával, találó impresszióival és szépírói eszközeivel tűnnek ki, de elmaradnak pl. Babits tanulmányai mögött mélységben alaposságban és rendszerességben. Babits-i értelemben vett tanulmányt tulajdonképpen nem is írt. Elegáns mozdulattal nyúl témáért, ha tanulmányról van is szó, csakúgy, mint novellái, karcolatai esetében. Nem a feladat vállalásában maximalista, hanem a kifejezésben, a műgondban. Ez a módszer meghatározza tanulmányai jellegét. Ha maga Kosztolányi lenne a recenzense ezeknek az írásoknak, talán ő is azt mondaná: jelentőségüket nem súlyukkal kell mérni.

De ha számoltunk ezzel az alapvető problémával, még mindig érdemes tovább keresni sajátos jelentőségét és egyedülálló értékét. Kosztolányi működése óta kritikát sem lehet úgy írni, mint előtte. Nemcsak a kritikaírás *mesterségéből* adhat megbecsülhetetlen leckét. De ha csupán stílusára vetünk egy pillantást, szembe tűnik, hogy esztétikai problémákról ilyen egyszerűen és tisztán, mégis árnyaltan és finoman magyarul még nem írtak. A modern magyar értekező prózának nincs klasszikusabb hagyománya, mint a Kosztolányié. Gazdag és egyszerű, könnyed, mégis nyugodt, kiérlelt is, friss is. Elmélkedéseivel is működzelben marad; leíró, plasztikus, érzékeltető elemekben kimeríthetetlen.

*

Réz Pál nagy munkát végzett a két kötet összegyűjtésével és gondozásával. Csak a legszükségesebb jegyzeteket közli, töredékét annak, amennyinek a birtokában van, így is jelentősen hozzájárul a Kosztolányi-filológia megalapozásához. Kár, hogy jelentős terjedelmű utószavában csak szaporította eggyel azoknak a Kosztolányiról szóló tanulmányoknak a számát, amelyek sok jó megfigyeléssel és ötlettel járulnak hozzá az igazi Kosztolányi-kép kialakításához, de lényegében nem oldják meg a feladatot. Nem tisztázza megnyugtatóan az alapvető elvi problémákat; mindig igyekszik megkeresni a Kosztolányi számára lehetséges legkedvezőbb beállítást, ennek érdekében egyszer-egyszer retusálni, túlmagyarázni is hajlandó. Több benne a szubjektív elem, mint amennyi az ilyen problematikus kérdés megoldását elősegíthetné. A Kosztolányi-filológiának azonban tovább kell fejlődnie, és ebben Réz Pálra is újabb feladatok várnak, mert sürgősen meg kell alapozni a teljes és igazi Kosztolányi-képet. E munka elvégzése is hozzátartozik ahhoz, hogy megteremtsük a feltételeket századunk első fele irodalomtörténetének a megírásához.

Juhász Béla

ZOLNAI BÉLA: NYELV ÉS STÍLUS

Bp. 1957. Gondolat K. 351 l.

Válságba jutott korszakok gyakran kabalaként ragadnak meg s gyógyulásuk zálogaként emelnek maguk fölé valamely fogalmat. A XX. század első harmadának, mely jellegzetesen válságkorszak volt a polgári társadalomban s a polgári tudományban és művészetben egyaránt, egyik leggyakrabban, legnagyobb hittel hangoztatott, s egyben leginkább mitizált kabalafogalma, illetőleg kabalaszava a *stílus* volt. Ez időre ugyanis, a polgári világ egyetemes válságával, széles körökben, átlagember és átlagművész számára is világossá, sőt élménnyé vált a kornak az a fejlődési igazsága, hogy a hagyományos, az eddigi szemléletmódok alapján az egész életet magába fogadó, egységes kifejezésformák többé már nem jöhetnek létre.

A stílusnak ez a kultusza tehát egyszerre volt következmény és visszahatás. A jelen szorongató zűrzavarának következménye s visszahatás a századfordulóval lezáruló polgári korszakra. Ez a lezáruló korszak, a XIX. sz. második fele, a meggazdagodott és maradivá csontosodott polgárság, s ennek vezető tudományos és művészi irányzatai: az önhitt, eredményeire gőgös, s a részlettörvényeket csakugyan kitűnően föltáró, a törvények szerves összefüggéseit azonban elmellőző, nem is értő pozitivizmus, s a rideg, külsőséges, pénzt és felkészültséget fitogtató historizmus újraalkothatónak, fölújíthatónak vélte a régi nagy stílusokat; gótikus dómokat, reneszánsz palotákat épített, eposzokat modernizált, s patriarchális családiasságot erőltetett; a stílus külső jegyeit pontosan leírta és lemásolta, a stílus lelkét, a társadalmi felépítés, a szemlélet és a stílus egymást föltételező egységét azonban nem értette. S így, bár az egykori nagy stílusok régebbi elemzői is hagytak ránk kitűnő, megfigyelésekben gazdag munkákat, a szemlélet és stílus összefüggésének, s az egyes művészeti ágak közti stílus-összefüggéseknek szenvedélyes boncolása elsősorban mégis a XX. századi kutatás sajátja lett.

Megtudni, megismerni a hajdani nagy stílusok organizmusának, életszerűségének titkát, s ez ismeret birtokában hozzájuk

méltó, velük egyenrangú, új egyetemes nagy stílust kialakítani, s ezáltal az embert a felbomlott formáknak, — életformáknak is — zűrzavarából kivezetni: ez a vágy hevítette az izmusok, s az útjára induló szellemtörténeti iskola korának vezető szellemeit.

Mit és mennyit, mért ezt és mért ennyit, vagy — ha úgy tetszik, — mért csak ezt és mért csak ennyit sikerült e nagyigényű szándékból valóra váltani, arra nézve magyar vonatkozásban érdekes tanulságul szolgálhat Zolnai Béla könyve. Mert e tanulmánykötetnek, amelyben a szerző majd négy évtizedes munkásságából nyújt át az olvasónak tizenkét dolgozatot, első darabjai a 20-as évek elején e stíluskultusz, ez újszerű stíluskutatás virágkorában születtek, s amelyek később keletkeztek, szemlélete javarészt azoknak is ekkor fogantatott. Hiszen, mint ismeretes, a szerző ez új tudományos iránynak, s ezen belül ez újszerű stíluskutatásnak, egyik előharcosa volt nálunk egész pályáján.

A 20-as évek óta azonban a stílus, mint tudományos kategória a stíluskutatás, mint tudományos diszciplína kétségtelenül sokat vesztett fényéből, sőt egyesek előtt szinte gyanús színezetet is nyert. Mindenekelőtt éppen a nyelvi és irodalmi stíluskutatással szemben ébredt fel ilyen hangulat, s éppen a testvértudományok, az irodalomtörténet, s még inkább a pozitív tényekhez és módszerekhez szokott és ragaszkodó nyelvészet részéről.

S ez érthető is volt, hiszen a tudománynak ezt az új területét hamarosan a tényekkel vajmi keveset törődő, tetszetős, szélsőségesen idealista és szubjektivista elméletek tarka bozótja verte föl, s ezek, gyakran tagadhatatlanul szuggesztív hatása alól még oly jeles gondolkodók sem vonhatták ki magukat, mint pl. Huizinga, aki már-már a mitizált *stílust* szinte valamiféle modernizált hegeli Világszellem egy-egy korszakban való megnyilvánulásaként fogja fel, egy-egy korszak végső magyarázataként tekinti. Nála nem a kor embere teremti a kor stílusát, hanem a kor stílusa teremti a kor emberét.

Zolnai könyvében azonban, az irányzat ilyenféle elfajulásai ellenére is jelentékeny, mindenkor számba veendő tudományos eredményekre, értékekre talál az olvasó. Magyarázza ezt az a tagadhatatlan tény, hogy a szellemtörténeti iskola józanabb képviselői, az iskola alapvető hibái ellenére is meglehetős gazdag termést mondhatnak magukénak, s Zolnai szemléletét mindenek előtt éppen bizonyos józanság jellemzi, bizonyos tartózkodás ez elméletek bármelyikének kizárólagos érvényesítésével szemben. A kortárs természetességével, az egyenrangú szabadságával alkalmazza, rostálja és alakítja a nyugateurópai stíluskutatás elméleti nézeteit, szolgálatba állítja őket, de szolgájukká csak ritkán válik. Egykülön dolgozatban ugyan kifejti a maga, ha úgy tetszik, elméletét, de igazában inkább folyton érvényesülő alapgondolatai vannak, semmint zárt teoriája, inkább határozott magatartása, mint elkötelezettséget jelentő programja.

Péterfynél találunk e tekintetben némiképp hasonló magatartást. Persze, csak e tekintetben, hiszen egészen más egyéniség ő, mint Zolnai: de a teóriák méltánylása és egyben félése, a teóriákhoz való alkati vonzódás és egyben a teóriáktól való tudatos őrizkedés Zolnainál is az előadás feszültségét, dinamikáját teremti meg: s ez nála azáltal, hogy állandóan ellentétes nézetek szembeállításán át fejti ki felfogását, még fokozódik is.

Ha Zolnai előadásmodorát s vele módszerét egyetlen szóval, valamiféle rögtönzött terminussal kellene megjelölnünk, talán a *diszkusszív* szóval jelölhetnénk meg. *A nyelvek harca* c. tanulmányának végére jutva az olvasóban pl. bizvást keletkezhet az a benyomás, hogy ő tulajdonképpen nem egy szokványos, általános nyelvészeti értekezésben merült el, hanem egy szellemes diszkusszió részese, tanúja volt: az érveknek olyan pompás serege vonul föl a német nyelv előnyei mellett a franciával szemben, hogy az olvasó már-már készül a németnek nyújtani a koszorút, midőn aztán ugyanolyan érvcsapat sorakozik a német ellen s a francia mellett; úgy, hogy végül aztán az olvasó a szerzővel együtt vonja le az élményhitelű következtetést, hogy az egyes nyelvek mélységesen különböző nemzeti szellemnek a tanúságtevői ugyan, de köztük rangsort fölállítani hiú, értelmetlen, irreális és veszélyes játék volna.

Nem fölvett modor ez a diszkusszió, hanem Zolnai egyéniségének, szemléletének mélyéről fakadó tulajdonság. Tetszetős, s talán nem is minden igazság nélkül való volna, magyarázatként azt mondani, hogy Zolnaiban, a magyar tudósban, a század első harmadának német és francia tudományossága küzd egymással. Mert Zolnai nyelv és stílus szemléletét csakugyan egy olyan ellentétes áramú póluspár feszíti, amelynek két sarkát egy német s egy francia tudós nevével lehetne legtalálóbban megjelölnünk: Vossler és Bally nevével.

Vossler munkásságát nálunk szinte kezdettől bizonyos ellenérzés kísérte. A magyar szellemtörténeti iskola első nagy nemzedékének elhatározó élménye a német nyelvtudományból még a Wundt-féle lélektani, experimentális, szinte pozitivista módon tényfeltáró irányzat volt. Ehhez, a lélektani és experimentális mozzanaton át, sokkal inkább kapcsolhatók voltak a genfi iskola tanai, mint a Vossler féle túlságosan is spekulatív történeti konstrukciók.

Vossler ellenfeleinek és híveinek szenvedélyes, majdnem dühödt küzdelme elcsitult már; művének mai kritikájára azonban, tudtunkkal, még kísérlet sem történt ez ideig. Annyit azonban bizonyosan el kell majd róla ismernünk, hogy a XX. század nyelvészeti gondolkodásának egyik leginspirálóbb egyénisége. Gondolatgazdagsága, ötletbősége, előadásának szuggesztív eleganciája teszik azzá. A nyelvtudomány határainak kiterjesztésében, a nyelvtudomány és egyéb szellemtudományok közeledésében érdemei kétségtelenül igen jelentősek.

Zolnai Vosslertől mindenekelőtt a történetiség követelményét, a történeti elv és a közösségi elv összekapcsolását, a nyelv akció voltának, akarati jellegének tanát vette át, s azt a tételt, hogy minden nyelvi megnyilatkozásban a beszélő egyéniségét, pszichológiai típusát is érvényesíteni akaró stílusösztön munkál.

A Vossler-iskola magyar tanítványa tehát Zolnai? Egy, a két háború közti stíluskutató törekvéseket összefoglaló dolgozat Zolnai munkásságát csakugyan a Vossler-iskola ismertetésénél veszi számba, némileg talán kevesebb méltánylással is az indokoltnál. (Szabolcsi Miklós: *A nyelvészeti stílusvizsgálat XX. századi módszerei*. EPhK. 1946. 66. p.)

Ámde Zolnai vizsgálódásának egyik alapszempontjául éppen azt tekintette, kezdettől fogva, ami Bally törekvéseinek is sarkalatos eleme: a parole-langue viszonylatában vizsgálni azt, amit a nyelv „kifejezőség" tekintetében minden egyes egyéni nyelvtevékenység során nyer. Vossler túlzó diakróniája Bally túlzó syncronnijában kapott így ellensúlyt, s a túlságig művészi szempontú szemlélet a túlságig nyelvi szempontú szemléletben mérséklést. Ha szívesen idézett és variált fordulata Zolnai könyvének Vossler híres lényegtömörítő címe: Die Nationalsprachen als Stile, nem kevésbé kedvenc kifejezése Bally vezérszava: az expressivité sem.

E két fölfogásból egy új önálló harmadik azonban nem született s nem is születhetett, oly egymást kizáró alapvetésen nyugszanak azok. Zolnai, mint említettem, munkahipotézisként használja föl ez elméleteket (s mellettük persze másokat is); csorbulásukkal, ellentmondásaikkal kevéssé látszik törődni, megőrzésükre, igazolásukra nem különösebben törekszik. S valóban, ott is a legjobb, ahol konkrét nyelvesztétikai, nyelvlélektani, vagy nyelvtörténeti tényeket magyaráz, hogy úgy mondjuk: eklektikusan. Gondoljunk csak az írás és írásjelek problémáját összefoglaló, *Látható nyelv* c. tanulmányára, vagy Ady Paul Verlaine fordításának elemzésére, vagy az idegen szavak kérdését kifejtő kitűnő dolgozatára.

Bizonyos, hogy nem hátrány nélkül való sajátság ez; egyebek közt azért sem, mert inkább csak módszerre és ismeretre tanít, termékenyítő szemléletre azonban sokkal kevésbé, vagy éppenséggel alig. Zolnai munkásságát, bár tudományos közvéleményünk mindig igen nagyra becsülte, talán ezért nem kísérte soha szenvedélyes vita, s ezért nem alakult ki körülötte iskola sem.

De van kétségtelenül haszna is ennek a sajátságnak; a mai olvasó könnyen leválaszthatja a konkrét tényszerű eredményekről azt, ami csak korszerű, divatos járulék, segédeszköz, vagy éppen csak díszítmény volt azokon. Viszont lehetetlen ez az elválasztás, amikor Zolnai konkrét kérdéseknek sokszempontú elemző bemutatása, a különféle elméletek egy-egy konkrét kérdés körül való diszkussziójának józan bemutatása helyett, egyes elméletek, elméleti tételek igazolására törekszik; ilyenkor tanulmánya a mai olvasó számára nem egyszer avultnak s elfogadhatatlannak tetszik. Legjellemzőbb e szempontból kötetének *A magyar stílus* c. darabja. A történeti tipológiának, a nemzetkarakterológiának, az alkatlélektannak a szellemtörténet által olyannyira kedvelt nézetei, tézisei" sőt közhelyei hol kiinduló tételek, hol végső konklúziók ebben s az ehhez hasonló tanulmányokban, tanulmányrészletekben.

Nem szeretnénk azokat követni, akik irányzatosan kiválasztott s környezetüktől megfosztott mondatokkal érvelnek, mégis ez esetben hosszas elemzéseknél, — mikre nyilván terünk s e tanulmányok sokfélesége következtében módunk sem volna, — egy-két jellemző mondat alighanem jobban rávilágít arra, miről is van itten szó. „... hideg érvelés, értekezés helyett érzelmeket akarok megmozditani a szavaimmal, tehát magyar tudós vagyok„ — olvashatjuk a 19. lapon, s előzménye gyanánt meg ezt: „Nálunk a germán nyelvalkat tudott magyar rokonhangzatokra találni, nem Corneille intellektuális pátosza." „Inkább azt mondhatnám — folytatja később — hogy az igazán magyaros beszéd nem a világosságot szereti, hanem az agyafúrtságot, ahol harapófogóval jön ki a szó, és fejtörést okoz ... A magyar író eszménye nem az, hogy keveset mondjon sok szóval, hanem az, hogy kevés szóval sokat, minél gazdagabb lelki tartalommal terheset. Ez a gazdagság szükségképpen a logikai alkat rovására megy." Olvashatunk a kötet ilyen eszmélkedéseiben gyakran „a francia nyelv klasszikus szabályozottságával szemben a német nyelv gotikus sokféleségéről", a középkori magyar apácákról, akik gotikus szépségtörekvésektől eltelve, ellágyítják a rideg latin racionálitást, a Zrínyi nyelvhasználatában megnyilvánuló nagyúri kényről, az „apollói" és „dionizoszi alkat" különbségeinek nyelvi következményeiről.

A magyar stílus legjellemzőbb vonása

Zolnai végső summázása szerint a német stílus „jelentős [ti. tartalommal, jelentéssel terhes] homályával" s a francia „könnyű világosságával" szemben „a szemléletesség, az életesség, a fantázia teremtőereje, a képes beszéd" (222. lap).

Ne alkalmazzuk e tételt a németre és a franciára, alkalmazzuk csupán a magyarra: vajon az értekező Arany, Ambrus Zoltán, Péterfy Jenő, Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, vagy éppen a példaszerűen magyarosnak tekintett Gárdonyi is nem kerül-e kívül e nagyon is szólamszerű, metaforikus meghatározás határán? Zolnai tétele igazolására, az értekező prózát illetően, Szabó Dezsőtől idéz egy részletet. Csakugyan, Szabó Dezső, s a huszas évek expresszionista stílustörekvéseinek közelsége, befolyása jellemzi igen erősen Zolnai felfogását.

Nem szabad azonban említetlenül hagynunk, hogy Zolnai itt olyan kérdésekre kísérelt felelni, amelyekre azóta sem adott elfogadható választ a nyelvtudomány. Tudásunk, kétségtelenül, inkább csak negatív tényekkel gazdagodott ezen a területen. Az mindenesetre bizonyos, hogy a nyelvtudománynak, s ezen belül a stíluskutatásnak ezek a kérdései azok, amelyeknek elfogadható megoldása mindenek előtt a filozófiai, történetfilozófiai alapvetés helyességétől függ.

A századelőn a művészeti izmusokkal párhuzamosan uralomra jutó szellemtörténeti irányzatok mögött, mint ismeretes, nagyrészt a XX. század első harmadában felújult irracionalista áramlatok állottak. Természetes tehát, hogy Zolnai könyvében is, mint a korszak polgári tudományának más műveiben is, gyakran találkozunk ezeknek az áramlatoknak a hatásával.

Vegyünk ennek igazolására az előbbiek mellé még két jellegzetes példát.

Miután a nyelv fogalmát illetően a pozitivista korszak a maga lapos biológikus-mechanikus-technikus magyarázataival csúnyán kudarcot vallott, ezek a szellemtörténeti irányzatok diadalkiáltással mutatták föl a nyelv irracionális, irracionálisnak vélt sajátságait. „A népies realizmus úttörője, propagátora és első magyarázója — úgymond Gyulairól Zolnai — meglepő együttérzést mutat nyelvünk irracionális erőivel." Majd meg így: „Ime, a józan realista Gyulai Pál, aki csodálattal teszi le a kritikus boncolóeszközeit, bevallva, hogy csak intuitív megérzéssel lehet megközelíteni a bűbájt, a költői nyelv rejtélyeit."

A második példa, a nyelv „mítoszteremtő" funkcióját érinti. Ez irányzatok tiszteletének és vágyakozásának ugyanis, mint köztudott, egyik fő tárgya a mítosz, a mítoszteremtés volt. Általuk a nyelv nem csupán, sőt gyakran elsősorban nem, mint a racionális közlés eszköze, hanem, mint a mítoszteremtés anyaga, lehetősége vétetett számba. Zolnai ugyan távolmaradt az irracionalizmus e szélsőségeitől, de az még sem kétséges, hogy nyelvszemlélete kialakításában jelentős szerephez jutottak ezek az irracionális elemek. „Ezek azok a szavak, — így beszél pl. a 248. lapon, a finnugor ősi szókincsről értekezve, — amelyekből ma is a magyar lélek szemléletvilága, mítosza fölépül."

Ezeken az elemeken minduntalan világosan átüt mestereinek, mindenek előtt Vosslernek a hatása. S ez elemek vizsgálatánál látjuk, mennyire kétarcú, kérdéses értékű volt ez a hatás. Mert ugyan a történetiség, a fejlődési és a közösségi elv felé fordította a kutatás figyelmét, de a racionális törvényekre alapozott fejlődés helyébe mitizált fejlődést, a reális történeti társadalmi közösség helyébe mitizált közösséget állított. Zolnai munkásságának, magatartásának legvitathatóbb pontjai, legkevésbé elfogadható eredményei s következtetései ehhez a problémakörhöz kapcsolódnak.

A fejlődési s a közösségi elv alkalmazásának igénye legtöbb nyelvészkortársáénál erősebb érzékenységet alakított ki benne az új fejlődmények nyelvi és stílus-, kifejezés- és közlésbeli értéke iránt. A szókincs új elemeinek — a nyelvújítási szavaknak, az idegen szavaknak s minden egyéb származású új szóelemeknek — a védelmét Zolnaihoz hasonló okossággal, meggyőző erővel, szuggesztivitással magyarul bizonyosan kevesen mondották el Kazinczy óta. Ám az olvasóban joggal támad az a benyomás, hogy a könyvben megnyilatkozó szemléletből és magatartásból hiányzik a biztosíték az új fejlődmények helyes megválogatására és megítélésére.

Mert hiszen az természetesen igaz, hogy minden nyelvi nyilatkozat jellemző erejű stílusjelenség és stílusbeli többletet jelent; csakhogy jelent-e értékbeli többletet is? Nem lazító, paralizáló relativizmus s individualizmus-e minden létrejövőt üdvözölni csak azért, mert létrejött, s jellemző létrehozójára, és minden meglévőt elfogadni, csak azért, mert megvan. Ezt a mindent befogadó magatartást, amely a „mindenható nyelv" [Zolnai kifejezése] folytonos újraszületését rajongó áhitattal figyeli, s organizmusának vitális erejétől megigézve mitizálja azt, az olvasó joggal vélheti a modern polgári irodalom Élet-mítoszától ihletett s az ugyancsak relativizmusra és individualizmusra hajló költői magatartás tudományos párjának. (Egyáltalán, mintha mutatkoznék Zolnai munkásságában olyasféle hajlam, amely a nyelvfejlődés fő tendenciái közül inkább csak az újulás és differenciálódás fontosságával, jogosultságával számol, a megőrzés és egységesülés nem kevésbé fontos és jogosult tendenciáival viszont alig.)

S amint az új alakulatok megítélésében, éppenúgy az egyéni írói és a közösségi stílusok értelmezésében is ez az irracionális fejlődési és közösségi elv a legfőbb forrása annak, hogy valódi történeti, s történeti-társadalmi alapú lélektani magyarázatok helyett gyakran a tipológia s karakterológia magyarázataival kell megelégednünk. S a valódi történetiség e hiánya az oka annak is, hogy az ellentétes érvek díszkussiója csak disszkussió marad (pl. az új fejlődmények kérdésében) s nem emelkedik ellentéteket feloldó dialektikává.

S ha ezek ellenére Zolnai ítélete egyes konkrét esetekben, részkérdésekben többnyire helyes, azt említett józan mértéktartása mellett annak a finomérzékenységű ízlésnek köszönheti, amelyet széles ismeretanyagának és művészi élményvilágának összegyűjtése folyamán szerzett. Azt a fiatal nemzedéket, amely ezeket a javarészt folyóratokban megjelent tanulmányokat most veszi először kezébe, joggal ösztönözheti munkára, önálló kezdeményezésre az ismereteknek ez a bősége, alkalmazásuknak könnyed, fölényes ötletessége, s többnyire mégis tudományos megbízhatósága és komolysága. Nem a magát szakjába falazó tudós laboratóriumi, boncterm világa éled meg ezeken a lapokon, hanem egy a műveltség egészét befogadni, átélni vágyó tudós egyéniségéé.

Igy sorakozik Zolnai tudós egyéniségének jellemrajzában az új iránti szenvedélyes vonzódás, a nagy befogadókészség, a biztos ízlés, a szellemesség, és ötletgazdagság mellé a személyes élményiség, a sokoldalúság, a sokrétűség, vagy ahogyan manapság mondani divat: a komplexség igénye.

S ha e tulajdonságokat felsoroltuk, nem szabad mögöttük észre nem vennünk még egyet, azt, amelyik némiképp ezeknek magyarázata is lehet, s egyben annak a valamelyest izolált helyzetnek is, amelyet Zolnai a literátorok és nyelvészek magyar köztársaságában elfoglalt. Egy nemzedékkel ugyan fiatalabb, mint a századelőn indult nagy tudósnemzedék de ugyanaz az erős liberális és haladni, újulni vágyó szellem hatotta át őt is, mint azokat. Gombocz munkásságának lezárulása után azonban, mintha valamelyes megtorpanás, az új grammatikusokig visszahúzódó konzervatív hajlam mutatkozott volna a magyar nyelvészet egyes területein. Zolnai hevessége bizonyos kérdéseknek, például a purizmus kérdésének vitatásában, alighanem e konzervatív hajlandóság ellenzésének is tekinthető

Zolnai programcikkében a stíluskutatást a nyelvtudomány körébe utalja, s bizonyára ez is a legelfogadhatóbb álláspont. Munkásságának végső ösztönzője azonban majd mindenütt mégis irodalmi élmény, mindenek előtt pedig az Ady-nemzedékével kezdődő új irodalom megértésének és megértetésének a vágya.

Szerencsés és nálunk sajnálatosan ritka kapcsolódása ez a kétfajta kutató szenvedélynek. Toldy és Gyulai többnyire ugyan még elég érdeket mutatott a nyelvi problémák iránt is, de utódaik, mintha elfeledték volna, hogy a gondolatformálás közege a nyelv, amelynek fejlődése magára a gondolkodásra s az érzelemvilág alakulására is visszahat, s amelynek változása elsőnek tükrözi mindenkor a gondolat újságát, az érzelmi világ átalakulását. Nálunk igazán elevenre talált volna Vossler klasszikus óvása „Während so der Sprachforscher in ständiger Gefahr schwebt zu vergessen, dass das Wesen der Sprache auch dichterisch ist, droht dem Literaturhistoriker die andere Seite des philosophischen Tatbestandes zu entweichen, nämlich, dass das Wesen der Dichtung sprachlich ist." (Geist und Kultur in der Sprache, Heidelberg, 1925. 259. l.) Horváth János ugyan művei közül legtöbben a nyelvi elemzésnek is mintaszerű példáját adta, de ezek olyan mértékben simulnak bele az irodalomtörténeti célú munka szövetébe, olyan mértékben rendelődnek alá az irodalomtörténeti célnak, hogy sajátosan stílustörténeti kutatások elindítóivá kevéssé válhattak.

S korábban Négyesy kitűnő kísérletet tett ugyanennek a kettős érdeklődésnek a fölkeltésére, de hatása inkább csak az irodalomban, Babits és Kosztolányi élénk nyelvi érdeklődésében mutatkozott, semmint a két testvértudományban.

Négyesy azonban még inkább a régi iskolához tartozott, s így Zolnainak nemcsak az a szerep jutott, hogy ennek a meg-megszakadó sornak folytatója legyen, hanem az is, hogy közvetítse az új európai stíluskutató áramlatokat. Mindenekelőtt azt a felfogást, amelynek Goethe egyik öregkori, Zelterhez intézett szentenciája kitűnő mottója lehetne: „Das Denken über ein Kunstwerk ist eine schöne Sache, der Beifall aber muss vorausgehen, und das Urteil folgen." Az elemzés alapkövetelménye, hogy az elemző a művet szülő élményt reprodukálja, mégpedig vele azonosulva — mit Beifall — s a mű valamennyi elemét ennek az élménynek az alapján létrejövő, önálló, zárt stílusszintézis részeként magyarázza.

Zolnai nézeteinek és eredményeinek, illetőleg az általa közvetített nézeteknek és eredményeknek egy része ugyan átment már a köztudatba, de azért az újrainduló stíluskutatásnak ma is nyújt tanulságot bőven. S a szakkérdéseken túl nyújt a fiatal nemzedékeknek más tanulságokat is ez a kötet. Aki pl. elolvasta belőle a *Nyelvek harca* c. tanulmányt, jó leckét vett a maga nyelve, a maga népe, s más nyelvek és népek egyenlő becsülését illetően.

Németh G. Béla